

Ольга ВОЗНЮК

Львівський національний університет
імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ЕСЕЇСТИКИ ЄЖИ СТЕМПОВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ ПАРИЗЬКОЇ «KULTURY»

У статті розглянуто питання особливостей есеїстики польського еміграційного письменника Єжи Стемповського, який був одним із чільних дописувачів паризького часопису «Культура». Есеїстика Є. Стемповського цікава своєю багатогранною тематикою та особливим стилем письменника, який підіймає питання екзистенції письменника на еміграції, розвитку гуманістики, історичної спадщини тощо.

Ключові слова: есеїстка, стиль, письменник, візія.

In this article author analyzes the unique essay style of Polish émigré writer Jerzy Stempowski, who was one of most active authors of Polish émigré journal Paris' «Kultura». Essays of Jerzy Stempowski is interesting of its multilevel problems and of an unique style of the writer. He discusses the question of the existence of the writer in émigré, the development of the humanistic, historical heritage etc.

Key words: essay, style, writer, vision.

W artykule autorka analizuje kwestię wyjątkowości eseistyki polskiego pisarza emigracyjnego Jerzego Stempowskiego, który był jendym z czołowych autorów paryskiej «Kultury». Eseistyka J. Stempowskiego jest interesująca ze względu na rozmaitość tematyki i wyjątkowy styl pisarza, który podejmuje kwestię egzystencji pisarza na emigracji, rozwoju humanistyki i spuszczony historycznej.

Słowa kluczowe: eseistyka, styl, pisarz, wizja.

Есеїстка Єжи Стемповського, польського письменника, який належав до групи чільних авторів паризької «Культури» в українському літературознавстві ще недосліджена. В польському літературознавстві постаті Є. Стемповського присвячені праці дослідників А.С. Ковальчика, В. Вейнтрауба, Й. Томковського та ін. Польський есеїст співпрацював з паризьким часописом «Культура» від перших чисел аж до дня смерті у 1969 р. та брав активну участь у налагодженні контактів з представниками української еміграції. Перша публікація Павла Гостовця (псевдонім Єжи Стемповського) з'явилася вже у №2-3 «Культури» 1948 року, де автор давав жартівливі поради, як програти війну з Радянським Союзом. За час співпраці з «Культурою» Є.Стемповський опублікував 101 статтю, найпопулярнішими серед яких був цикл есе «Записки неспішаючого перехожого», де письменник підіймав актуальні питання з історії культури, літератури, мистецтва, політики, українсько-польських відносин. Це був своєрідний щоденник

роздумів, який редактор Єжи Гедройц публікував майже у кожному числі часопису протягом 15 років.

Єжи Стемповського та Єжи Гедройця об'єднувала українська проблематика. Україна була для Стемповського насамперед його «ближчою батьківщиною», тому й переважало сентиментальне бачення української тематики в його творчості. Обидва культурні діячі неодноразово обговорювали ідеї щодо співпраці з українцями на еміграції, багато з них реалізувалось (наприклад, українська хроніка у часописі, обговорення на шпальтах видання суперечливих українсько-польських питань).

Еміграція стала новим виміром та місцем, де вони могли знайти спільну мову. Фактично усе написане на еміграції Є. Стемповським було призначено для часопису «Культура». Саме Є. Гедройц приписував собі ідею «Записок неспішаючого перехожого», оскільки письменник не вів щоденника, але його приваблювало «писання, що супроводжується спостереженнями і роздумами» [22, 172]. Є. Гедройц вважав Є. Стемповського одним з найкращих світових есеїстів, тому не відхилив жодного його тексту для публікації. Після смерті письменника Літературний інститут опублікував у 1971 р. збірку есе «Від Бердичева до Риму» («Od Berdyczowa do Rzymu»). Редактор часопису так писав про Є. Стемповського: «Важливою постаттю був для мене Єжи Стемповський... Я високо цінував його есеїстику. Я запропонував йому формулу записок неспішаючого перехожого, спонукали мене до цього його листи. Його різноманітні думки творилися у той спосіб, що спершу він писав про це в листах... листи є для нього чорновиками есе, дозволяють йому шліфувати тему і впроваджувати різні зміни. Загалом писав він досить важко. Можливо тому, що був людиною феноменально начитаною і так само мав феноменальну пам'ять» [5, 17]. У листуванні з Є. Гедройцем польський есеїст демонструє не лише ґрунтовне знання української історії, культури, звичаїв, сучасної політичної ситуації, а насамперед показує українця як Іншого.

Ідеї майбутніх есе Є. Стемповський втілював у листах. Лист, скерований до адресата, створює постать адресанта, розкриває його самототожність та сутність, яка віддзеркалює своє «я» у постаті адресата. Адресант, прагнучи виразити свої думки в найкращий спосіб, проектує тим самим своє ставлення до адресата, розкриваючи його риси у способі писання листа: «лист, уособлюючи індивідуальність, дозволяє їй роквітнути, оскільки особистість, інтелігентність і темперамент знаходять властивий прояв у мові» [22, 8], на думку А. С. Ковальчика. Приватний лист не змушує автора до штампів чи особливих звернень, він оголює нерв почуттів та дає відчуття щирості й відвертості. «Стемповський послідовно створює у листах свій портрет

аскета, гуманіста, який своїм способом буття підтверджує примат духовних цінностей» [23, 13], як уважає А. С. Ковальчик.

Є. Стемповський належав до грона інтелектуалів, які мали добру класичну освіту та широкий світогляд, різнобічні зацікавлення та постійну цікавість до життя. Виняткова спостережливість та талант до «чорніння паперу» зробила з Є. Стемповського есеїста світового масштабу. Він вважається одним з найвизначніших есеїстів ХХ століття у польській літературі поряд з Т. Боем-Жилінським. Про популярність письменника серед авторів часопису свідчить опитування, зроблене «Культурою», згідно з яким Павел Гостовець отримав друге місце після Юліуша Мерошевського [1].

Есеїстика як жанр бере початки від творчості М. Монтеня у ХVІ ст. та переростає у новий вимір у ХХ ст. Першопочатки есеїстики можна віднайти ще у «Діалогах» Платона, де класик особливу увагу звертає на постать наратора [40, 347]. Модифікації, яких зазнав цей жанр, ще досі викликають суперечки у вчених щодо його чіткої класифікації. Важко створити теорію жанру, який є настільки розмаїтий тематично та стилістично змінний. Існує безліч думок щодо визначення та окреслення есе як жанру. Я. Словінський, польський учений, зосереджує увагу на «нечіткості» есе, його багатоаспектності [4, 302]. Згідно з його позицією есе виступає як форма, яка не підпорядковується жодним нормам та правилам та характеризується індивідуальністю письменника.

Поділ есе на різні групи, як показує історична практика, є досить суб'єктивним. Учені поділяють формальні та неформальні групи (J.T.Shipley), які стосуються пояснення певних фактів, інтерпретації та оцінки, а також на «літературні есе» (John L. Stewart) на природничу та іншу тематику [27]. Найбільшого розвитку досягла есеїстична форма в Англії та Франції, починаючи з ХVІІ ст. У ХVІІІ ст. набуло популярності філософське есе в німецькомовних країнах. У Польщі есе найчастіше асоціюється з романтичним есе-оповіддю на вільну тему, як жанр есеїстика в польському літературознавстві ще чекає на ґрунтовне опрацювання [27], проте уже зараз чітко вимальовуються постаті, які творили історію польського есе, серед яких є Б. Прус, С. Жеромський, З. Герберт, С. Вінценз та Є. Стемповський.

Есе стає тією формою комунікації між автором та читачем, де автор не обмежується якимись вимогами і правилами жанру, має широку свободу і спосіб висловлення власної думки, що й притягує читача. У 80-х рр. ХХ ст. популярності набувають різні тематичні форми есе – політична, історична, наукова, філософська тощо. Особливого розквіту в цей період досягнуло іbero-американське есе, яке вплинуло на світового читача, спостерігалось певне зацікавлення мексиканським, аргентинським, кубинським есе. Слід

додати, що у ХХ ст. есе вважалося надзвичайно важливим жанром, оскільки «він вважався добре написаним текстом, оригінальним, глибоким, який має велику інтелектуальну цінність» [25, 20]. У ХХ ст. есе стає формою інтелектуальної перцепції світу, способом не лише реалізації таланту письменника, а й створення нового інтелектуального дискурсу, який не обмежувався певними стереотипами та нормами вираження. На думку польського дослідника А.С. Ковальчика, різниця між есе та автобіографією полягає у тому, що «те, що приватне й особисте, є настільки важливим, наскільки може бути загальним щодо традиції та культури, а отже до того, що є загальнолюдським» [20, 184].

Є. Стемповського вважають творцем польської школи есе. Це не перший польський есеїст, проте єдиний автор, який писав виключно в жанрі есе й був відомий завдяки есе. Школу польського есе фактично заснував Є. Стемповський, на думку Й. Томковського, до його есеїстичної школи можна віднести Ю. Чапського, Б. Міцінського, В. Карпінського та ін [38].

У польській есеїстиці перевага була за еміграційними письменниками, які частіше використовували цей жанр у своїй творчості. Еміграція стає особливим місцем для творчості, де письменник вільний від усіх культурно-суспільних норм свого суспільства та може по-інакшому подивитись на ситуацію. На еміграції збереглася неперервність розвитку польського есе, яке друкувалося в польській еміграційній періодиці та знаходило своє місце в листуванні між культурними діячами. Свідченням цього є також листування Є. Стемповського, оскільки його листи – це справжні есе, які спрямовані не лише до адресата, а й загалом до ширшої аудиторії, та носять дидактичний характер. На думку польського дослідника В. Вейнтрауба, з листів письменника можна виокремити зачатки есе, які цінні тим, «що свобода і натуральність епістолярного ходу поєднується в них з рідкісною докладністю слова і чіткістю думки» [39, 6].

Своєрідна есеїстична група письменників у польській літературі бере початки у міжвоєнний період. До цієї когорти есеїстів зараховують Є. Стемповського, Б. Міцінського, С. Вінценза, Ч. Мілоша. На думку Т. Древновського, об'єднує їх те, що усі вони походили з прикордонних теренів, виховувались у міжкультурному середовищі та усі закінчили класичні гімназії [34]. Отже, основну увагу дослідник звертає на те, в якому середовищі перебували майбутні письменники, в яких умовах формувалося їхнє внутрішнє світосприйняття.

Є. Стемповський свою творчість окреслив терміном «чорніння паперу» («czernienie papieru»), скромно оцінюючи свій талант. Проте насправді есеїст ставив високі вимоги до писання. Так, особливу увагу

приділяв стилю есе та мові твору, вважаючи це головною особливістю твору та основним засобом правильного порозуміння з читачем. Як зазначає письменник, усвідомлюючи величезну кількість літератури, яка друкувалась у всьому світі, митець, за його висловом, «вважав собі за заслугу утримуватися від «чорніння паперу». Писати я почав пізно, на тридцять шостому році життя, випадково, у період особливо бідний на розваги [34, 366]».

Перші проби пера письменника, як пише есеїст у власній біографії [15], припадають на 1929–1939 рр., коли його твори публікувалися в «Літературних відомостях» («Wiadomościach Literackich») і «Скамандрі» («Skamandrze»), в щомісячнику краківських професорів «Сучасний огляд» («Przegląd Współczesny»), у вільнюському театральному часопису «Comoedia» тощо.

Особливість есеїстики Єжи Стемповського полягає, на нашу думку, в тому, що автор використовував цей жанр у тому значенні, яке надав есе М. Монтень. Письменник описував реальність, яка його оточувала, ставлячи питання екзистенції буття людини в даний момент та пов'язаність її буття з попередньою історією. В центрі уваги перебувала людина як творець історії, творець сутності життя на землі, людина як homo sapiens, що крок за кроком творить свою реальність.

Суб'єктивність, яка притаманна есе, є головним моментом есеїстики Є. Стемповського. Письменник у цьому жанрі розкриває повністю свій талант як літературного критика, так і передвісника майбутнього (образ Кассандри – один із улюблених образів). Основою для життя та діяння для Є. Стемповського була мудрість класиків, на яких він завжди опирався у своїх судженнях. Особливо яскраво це простежується в його есе на гуманістичну тематику, а саме «Про сучасну гуманістичну формацію» («O współczesnej formacji humanistycznej») [14] тощо.

На думку С. Яновського, існує зв'язок між зацікавленнями есеїста та проблематикою його творів [18]. Творчість Є. Стемповського підтверджує цю тезу, оскільки тематика його есеїстики охоплює як літературу сучасну, так і класичну, як медицину, так й історію. Ціллю його творів є дійти до правди, сутності речей. У цьому аспекті надзвичайно важливими для письменника постають деталі, на які він звертає особливу увагу. Є. Стемповський акцентує на особливості щоденного побуту, які минають повз нашу увагу, проте є суттєвими пам'ятками історії, на які накладаються палімпсести століть. Є. Стемповський надзвичайно детально описує місця, де він перебуває та де подорожує, звертає увагу на забуті пам'ятки минулого, на спосіб будівництва, що демонструє спосіб мислення минулих поколінь.

Це зумовлює також есеїстичний стиль письменника, який характеризується особливою манерою есеїста робити відступи, які пояснюють певні історичні моменти або стосуються якогось одного факту, що суттєво може доповнити, розкрити обрану тему. Оповідь наратора переривається численними відступами, які «показують суть есеїстичної оповіді [18, 17]» Є. Стемповського. Нарація цілком підпорядковується визначеній проблемі в есе, тому логічні відступи, якими багата есеїстка письменника, створює особливу поетику твору.

Образ Касандри, до якого часто апелює письменник, на нашу думку, він переймає з античності та робить його символом сучасності. Есеїст наголошує, що сучасники не звертають увагу на історію, а тим більше на культурні надбання минулого та на провіщення майбутнього гуманістами. Люди не звертають увагу на поетів-провісників, на письменників, вони йдуть до своєї загибелі, не зважаючи на перестороги, про які їм говорять поети [32].

Є. Стемповський ставить питання відповідальності сучасників не лише за майбутнє, а й за спадщину минулого. Людей, які не пам'ятають та не знають своєї історії, є все більше, а тому в європейській культурі зникають культ людини, повага до минулого та до нащадків. Як пише письменник, усе більше стає молодих людей, які цікавляться комерційними спеціальностями, й усе менше тих, які вивчають гуманітарні предмети, які знають прадавню мудрість Сократа та Цицерона і можуть творити історію далі. Такі погляди створюють катастрофічну візію майбутнього в письменника, проте, він намагається зберегти у своїх есе вагу кожного знака історії, який зустрічається на шляху мандрівника. «Непоспішаючий перехожий» фіксує кожен крок історії, знаходячи йому пояснення в минулому та проектуючи його реалізацію в майбутньому. Є. Стемповський усвідомлював рух та невідворотність розвитку історії, відповідальність перед майбутніми поколіннями.

Джерелом для есе в Є. Стемповського є подорож. Вона не лише дає матеріал для створення есе, а насамперед стає основою осмислення буття людини, огляду історії, яка неперервно переходить із вчора в сьогодні, із сьогодні в завтра. І той, хто не знає, що було вчора, незрозуміє, що діятиметься завтра, на думку Є. Стемповського. За збереження неперервності історії письменник бореться, фіксуючи кожен її крок в щоденниках та есе, які «записують нову сторінку європейського подорожечисання» [21, 6]. Подорож стала не лише основою есе, а й основою життя, основою способу буття письменника. На думку польського дослідника А.С. Ковальчика, «паломник, самотній мандрівник, неспішаючий прехожий – імена, які надавав своїм героям есе та щоденників, – відсилають до великих постатей

європейської культури: homo viator святого Августина, promeneur solitaire Жан Жака Руссо, flaneur Бодлера...» [21, 10]. Подорожі, які здійснює письменник, – це подорожі пошуку себе, своєї традиції, європейської культурної спадщини. Перспектива мандрівки розкривала не лише багатства Іншого, інших культур, а й давала можливість розкрити власне «я» та побачити нову перспективу Іншого.

Ритм мандрівки домінує в есеїстиці Є. Стемповського, на що вказують і назви деяких творів, а також спосіб композиції творів, який характеризується глибокiстю розвитку думки, роздумуванням над певним аспектом проблеми, відступами, які доповнюють розповіді. Реципієнт мандрує, читаючи твір, як цього й бажає автор. Інтелектуальна мандрівка опирається на реальні факти та на реальні проблеми, які автор підіймає у творі. Є. Стемповський не поспішає з оцінкою певного факту, а залишає це на розсуд читачів, «намагається спонукати читача до роздумів, аніж давати йому готову відповідь, оскільки він знає, що не виголошує єдино правильних поглядів» [18, 22]. Есеїст залишає для реципієнта поле для власних висновків і роздумів. В його есеїстиці домінує шепіт та брак поспіху, письменник підходить до проблеми з різних перспектив.

Мандрівка стала не лише способом життя письменника, а й основою сприйняття світу, який він оцінював як паломник, що іде до певної визначеної мети. Роздуми, до яких спонукає есеїстика Є. Стемповського, закорінена в традиції, яка притаманна класичній літературі. Есеїст не розкриває усю правду, він лише демонструє факти, які розкривають сутність культурних та історичних вартостей, які допомагають людині самовизначитись в умовах реального світу. Тому есе не відповідає на питання, а лише його артикулює, залишаючи реципієнтові право вибору. На думку Є. Стемповського, бути собою, реалізувати себе можна лише у згоді з власною культурою, народною традицією. Есеїст звертається до традиції як до палімпсесту минулого, який інтерпретує в сучасності, оскільки лише за цієї умови можна відновити та відбудувати систему втрачених вартостей світу.

Цикл статей присвятив публіцист подорожам повоєнню Німеччиною (1948–1949) [13, 11, 7], наголошуючи на змінах, які відбулися не лише в архітектурі міст, а й у ментальності людей. Таким чином, польський письменник розглядав імагологічну проблему стосунків Свій (поляк) – Інший (німець) у післявоєнний період, що відзначалася особливою гостротою, зважаючи на історичні обставини. Німецько-польські відносини займають важливе місце в публікаціях Є. Стемповського, автор наголошував на необхідності нормалізації та прийнятті повоєнних кордонів. Отож, польський критик пропонує акт примирення і

прийняття повоєнного укладу історії задля розвитку добросусідських відносин у майбутньому обох країн. Німецький дослідник Б. Керський підкреслює значення щоденників Є. Стемповського у політичному процесі становлення відносин Польща – Німеччина: «З сьогоднішньої перспективи щоденники Стемповського не лише відрізняє від інших подібних документів їх літературна вартість, а також відповідність аналізу політичної ситуації повоєнної Німеччини. Щоденники Гостовця були відважною спробою знайти спільну мову з демократичною Німеччиною» [19, 18]. Слід зазначити, що така пропозиція була хоча й далекоглядною, проте важкою для сприйняття у післявоєнній Європі, де особливо загострилось протистояння Свого та Чужого як на ментальному, так і на культурно-політичному рівнях.

Є. Стемповський приділяв особливу увагу імагологічній рецепції Іншого в широкому когнітивному вимірі цього поняття. Письменник висвітлював на сторінках часопису також проблему рецепції росіян у польському суспільстві. Представляв читачеві російську ментальність, історію російської культури та її міжнародну політику. Польський критик демонстрував російське питання в перспективі взаємовпливів культур та розвитку політичної думки, стверджуючи, що росіяни не можуть дійти до розуміння Іншого, прийняття думки Іншого [12]. Таке критичне судження щодо російської культури автор обґрунтовував історичними особливостями творення російської нації. Проте слід зазначити, що така позиція письменника щодо російського питання не створювала негативного сприйняття ним російської культури. Навпаки, Є. Стемповський як літератор та письменник захоплювався високомистецькими зразками російської культури, зокрема, зробив переклад польською мовою «Доктора Живаго» Б.Пастернака.

Польський письменник представляв й автовізію поляків з імагологічного пункту бачення росіян, критикуючи власний народ за те, що той не намагався зрозуміти росіянина як Іншого, а тому не міг оцінити сильні та слабкі його сторони: «Поляки ніколи не знали добре Росії, їхні пізнавальні здібності були затемнені через комплекс жертви насилля і його незлічимі наслідки, містику збройного опору, містику мучеництва, валенродизм і різні системи замикання в почутті ображеної гідності» [16, 130]. Слід підкреслити, що автовізія письменника є досить критичною щодо власного народу, проте не можемо не зазначити об'єктивізм, який закладений в її основі. Письменник стає понад автостереотипами, які панували в польському суспільстві, виражаючи свою позицію щодо цього питання.

Є. Стемповський як гуманіст багато уваги у статтях присвячував питанням розвитку гуманітарних наук. Проблему розвитку літератури

та її місце в повоєнному світі Є. Стемповський розглядав у ряді статей [17, 8, 9], де стверджував про необхідність розвитку гуманістичної думки та літератури на високому рівні, продовжуючи та зберігаючи європейські цінності. Есеїст європейського рівня Єжи Стемповський сягав історико-культурного коріння греко-римської доби і на основі цих традицій розглядав питання культурного розвитку повоєнної Європи. Великою проблемою вважав автор нехтування гуманітарною наукою в теперішньому економічному світі, що негативно відіб'ється в майбутньому на розвитку суспільства [14]. Лише збереження культурних традицій та звернення уваги на гуманістичні цінності сприятиме гармонійному розвитку соціуму.

Записи «непоспішаючого перехожого» (як сам називав себе письменник) демонстрували глибоку ерудицію автора, який роздумував над питаннями мистецтва. Підіймав критик і важливу проблему щодо мови творення письменників в умовах еміграції, зокрема, наголошував на тому, що, залишаючись на еміграції, він пише польською мовою, оскільки вона для нього є природним засобом викладу думок. Хоча автор вільно володів майже двадцятьма мовами, серед яких були всі європейські, а отже, міг реалізувати свій письменницький хист будь-якою з них. Зокрема, про свою позицію щодо творення рідною мовою на еміграції письменник писав: «В останні роки, оскільки французька залишилась мовою мого найближчого оточення, я не переставав від неї віддалятися. Пишу нею лише за нагоди, читаю більше італійською, ніж французькою, а пишу майже завжди польською» [36, 264]. Прикладом реалізації його таланту іншою мовою може бути збірка есе французькою мовою, видана у Швейцарії у м. Берн Є. Стемповським «La Terre bernoise» [28], за яку письменник отримав нагороду бернського кантону. Так критик відповідав на питання скептиків, чи варто писати на еміграції рідною польською мовою.

Однією з проблем, яку підіймає Є. Стемповський у творчості, була криза європейської свідомості. Ще в передвоєнному есе «Європа 1938–1939» («Europa 1938–1939») він поставив питання, які випереджали час. Головною тезою есе була думка, що Захід відійшов від своїх європейських засад, а з цим і впала його культурна місія. Проте, незважаючи на катастрофічні візії, Є. Стемповський таки вірить у відродження європейської культури, традиції якої ще міцно зберігаються на прикордонних теренах (до яких автор зараховує й Україну). Основою європейської культури є для письменника класична традиція, давньогрецька культура, пастерська аркадія, яку зберігає й українська земля.

Українська модель культури слугує тлом для порівняння деградації європейської культури. Європа перебуває під загрозою провінціалізму, а

також ті східні «європейці», які відреклися свого та вірять у дива із Заходу, на думку письменника. «Україна, на відміну від країн Західної Європи, втримала аж до кінця XIX століття суспільний порядок, у якому навіть найменші групи зберігали свою культурну ідентичність» [24, 335], – так оцінює есеїст розвиток української культури.

Катастрофізм Є. Стемповського, який прослідковується в його есеїстиці, характеризується «понадепохальністю [26, 46]», особливістю якої був аналіз до глибини віків та аналіз сучасності з проекцією на греко-римську античну культуру. Есеїст, зокрема, критично ставився до авангардизму, критикував літературний смак сучасних йому читачів, зазначаючи, що літературні смаки змінились не в кращому напрямку. Як представник «гуманістичної еліти» [26, 52] Є. Стемповський не любив поспіху. На думку письменника, повоєнна Європа зійшла до рівня провінції, втративши усі попередні культурні надбання.

Не сприймав есеїст й авангардизм, хоча цінував творчість Дж. Джойса, Е. Хемінгуей, Ф. Кафки, оскільки ґрунтував свої погляди на тому, що література, яка не стосується реального життя, не має вартості [30]. Насамперед критикував «омфалоскопічне мистецтво» («sztuka omfaloskopiczna») – термін, впроваджений есеїстом на означення мистецтва, яке замкнене у собі, самоцентричне, що не ставить об'єктом дослідження людину та навколишній світ.

Есе в Є. Стемповського стає не лише засобом самовираження, а й формою комунікації з читачем. Дискурс, який творить наратор, стає своєрідним діалогом між реципієнтом та наратором. Роздуми, ліричні відступи та критика певного явища в есе польського письменника стає особливим способом висловлення поглядів письменника. В цьому й полягає унікальність школи есе Є. Стемповського.

Є. Стемповський підіймав культурно-естетичні проблеми сучасності, зокрема констатував зниження літературно-естетичного смаку, оскільки читачі видавали все більше літератури для маси [35]. Есеїст завжди був на боці читача і стверджував, що кожен читач має право на власну інтерпретацію твору письменника і на свою власну критику. Критика більше потрібна письменникові, ніж читачеві, оскільки показує реакцію читача письменникові, хоча насправді читач рідко коли звертає увагу на критику [31]. Критикував есеїст і мовний пуризм, коли цензура не дозволяла друкувати твори з авторськими неологізмами. Вважав це обмеженням не лише права письменника, а й гальмуванням розвитку мови та літератури і культури загалом [29].

Є. Стемповський ставив питання перед читачем, що ж таке справжня література, яке її завдання, і стверджував, що коли література стає на

службу державним цілям, тоді вона гине і перетворюється на інструмент маніпуляції в руках можновладців. «Лише одержавлення літератури принесло першу спробу систематичної експлуатації літератури, визначення її певного місця в ієрархії цінностей і зіштовхнуло на підпорядковане становище в думці кваліфікуючих її урядовців та громадськості» [37, 335]. Це загрожує вільному розвитку літератури, оскільки лише читачі можуть впливати на літературний процес, на думку письменника. Як уважав есеїст, лише антична література відновлюється через віки, оскільки вона не була заангажована та завжди несла правду. Для врятування літератури та європейської культури, на думку Є. Стемповського, необхідно повернутися до класиків, до першоджерела, до античності. Читання класиків та розмірковування над їхніми творами не лише формує особистість, а є основою для інтелектуалів. Особливо наголошує на цьому письменник в «Есе для чарівної Елени» («Esej dla pięknej Heleny»), де роздумує над вагою класичної літератури для майбутнього [33].

Актуальним для письменника залишалося існування незалежної літератури на еміграції, оскільки саме на вільну еміграційну літературу лягала відповідальність за збереження національної польської літератури, яка знаходилася під тиском цензури. Як зазначав письменник, «Якщо хочемо зберегти в нашій літературі вікову традицію незалежності й боротьби з цензурою та примусом, ми мусимо захищати існування еміграційної літератури і збереження в її лавах найвидатніших талантів» [10, 107]. Таким чином, польська еміграційна література ставала основою для материкової літератури.

На честь виходу книги Є. Стемповського (Paweł Hostowiec. *Eseje dla Kassandry*. – Paryż: Instytut Literacki, 1961) йому було присвячено в паризькій «Культурі» рубрику в 11 числі 1961 р. Єжи Чапський порівнював письменника з Гі де Мопасаном, підкреслюючи високу майстерність Павла Гостовця: «Чи Гостовець, який, здається, усе розуміє, несвідомий того, що його «чорніння паперу», як він зневажливо називає своє писання, є якщо не насамперед, то справді поезією?» [3, 28]. Густав Герлінг-Грудзінський наголошує на дарі передбачення Павла Гостовця, а есе письменника є для нього «виходами з мовчання, що є справжньою сутністю думки» [6, 33].

В епітафії про Є. Стемповського Ю. Чапський написав про письменника: «Він був приятелем людей, птахів та дерев, незломного противника будь-якої, навіть словесної тиранії – громадянина ідеальної Речі Посполитої, котрий був братом українця, гуцула, єврея чи литовця, того ворога всього, а насамперед польського, піднесення над іншими» [2, 3]. Цей опис вичерпно характеризує Є. Стемповського як особистість і як письменника.

На еміграції польські письменники найчастіше підіймали питання втрачених теренів, проте в есеїстиці Павла Гостовця, а також С. Вінценза тема прикордонних земель поставала в зовсім іншому ракурсі. Есеїстика Є. Стемповського вільна від реваншистських поглядів, сповнена зацікавленням культурою Іншого, культурою українця. Терени Східної Галичини та України загалом стають об'єктом його досліджень українця як Іншого.

Отже, есеїстка Єжи Стемповського становить невід'ємну частину спадщини паризької «Культури», яка відкриває нову перспективу дослідження творчості польського письменника. Есеїстичні твори письменника відгукуються на проблеми сучасності й осмислюють історичний досвід минулого в перспективі майбутнього. Автор звертає увагу на культурні взаємини націй у післявоєнний період та пропонує власне бачення вирішення проблем. Багатогранність есе Єжи Стемповського розкриває нові аспекти в дослідженні творчості польського письменника.

Література

1. Ankieta Kultury // Kultura – Paryż, 1963. – №10. – S. 35.
2. Czapski J. Jerzy Stempowski / Józef Czapski // Kultura. – Paryż, 1969. – № 11. – S. 3–5.
3. Czapski J. Przy Sibillah-królowych / Czapski Józef // Kultura. – Paryż, 1961. – № 11. – S. 27–31.
4. Drewnowski T. Literatura polska 1944 – 1989 – próba scalenia: obiegi-wzorce-style / Tadeusz Drewnowski. – Kraków : Universitas, 2004. – 498 s.
5. Giedroyc Jerzy – Stempowski Jerzy. Listy 1946 – 1969 / Pod red. A. S. Kowalczyka. – Warszawa : Czytelnik, 1998. – Т. 1. – 466 s.
6. Herling-Grudziński H. Wyjścia z milczenia / Hustaw Herling-Grudziński // Kultura. – Paryż, 1961. – № 11. – S. 31–37.
7. Hostowiec P. Dziennik podróży do Niemiec / Paweł Hostowiec // Kultura. – Paryż, 1951. – № 9. – S. 37–53.
8. Hostowiec P. Essay dla Kasandry / Paweł Hostowiec // Kultura. – Paryż, 1950. – № 6. – S. 5–19.
9. Hostowiec P. Klimat życia i klimat literatury / Paweł Hostowiec // Kultura. – Paryż, 1957. – № 10. – S. 3–16.
10. Hostowiec P. Listy z ziemi berneńskiej / Paweł Hostowiec. – Londyn : Oficyna poetów i malarzy, 1974. – 168 s.
11. Hostowiec P. Niemcy zimą 1948 – 1949 / Paweł Hostowiec // Kultura. – Paryż, 1949. – № 3–5. – S. 11–17.
12. Hostowiec P. Notatnik niespiesznego przechodnia / Paweł Hostowiec // Kultura.

– Paryż, 1961. – № 7–8. – S. 17–29.

13. Hostowiec P. Nowy dziennik podróży do Niemiec / Paweł Hostowiec // *Kultura*. – Paryż, 1949. – № 2. – S. 13–42.

14. Hostowiec P. O współczesnej formacji humanistycznej / Paweł Hostowiec // *Kultura*. – Paryż, 1948. – № 4. – S. 8–18.

15. Hostowiec P. Od Berdyczowa do Rzymu / Paweł Hostowiec. – Paryż : Instytut Literacki, 1971. – 416 s.

16. Hostowiec P. Polska, Rosja i Zachód / Paweł Hostowiec // *Kultura*. – Paryż, 1955. – № 4. – S. 129–131.

17. Hostowiec P. Stanisław Mackiewicz o Dostojewskim oraz kilka uwag o biografach literackich / Paweł Hostowiec // *Kultura*. – Paryż, 1948. – № 14. – S. 11–22.

18. Janowski S. Świat wartości. Problematyka aksjologiczna w eseistyce Bolesława Micińskiego, Jerzego Stempowskiego i Czesława Miłosza / Sławomir Janowski. – Wrocław, 2002. – 134 s.

19. Kerski B. «Berlińczyk». O Bohdanie Osadczyku / Basil Kerski // Osadczyk B. *Niepodległa Ukraina* / [Wybór i opracowanie Basil Kierski] / Bohdan Osadczyk. – Sejny: Pogranicze, 2006. – S. 11–24.

20. Kowalczyk A. S. Jerzy Stempowski. Biografia eseisty / Andrzej Stanisław Kowalczyk // Stempowski J. *Listy do Jerzego Giedroycia* [wybrał, opracował i posowieciem opatrzył A. S. Kowalczyk] / Jerzy Stempowski. – Warszawa: LNB, 1991. – S. 184–204.

21. Kowalczyk A. S. Labirynt, palimpsest / Andrzej Stanisław Kowalczyk // Stempowski J. *Od Berdyczowa do Lafitów* [wybór, oprac. i przedmowa A. S. Kowalczyk] / Jerzy Stempowski. – Wołowiec: Czarne, 2001. – S. 5–20.

22. Kowalczyk A. S. *Od Bukaresztu do Laffitów. Jerzego Giedroycia rzeczpospolita epistolarna* / Andrzej Stanisław Kowalczyk. – Sejny: Pogranicze, 2006. – 297 s.

23. Kowalczyk A. S. *Rzeczpospolita epistolarna* / Andrzej Stanisław Kowalczyk // *Giedroyc Jerzy – Stempowski Jerzy. Listy 1946–1969* [wybór, opracowanie, wstęp A. S. Kowalczyk]. – Warszawa: Czytelnik, 1998. – T. 1. – S. 5–15.

24. Kowalczyk A. S. *Stepowa Hellada* / Andrzej Stanisław Kowalczyk // Stempowski J. *W dolinie Dniestru i inne eseje ukraińskie. Listy o Ukrainie* / Jerzy Stempowski [wybrał, oprac. i posłowieciem opatrzył A. S. Kowalczyk]. – Warszawa : LNB, 1993. – S. 319–339.

25. Kozicka D. *Wędrowcy światów prawdziwych. Dwudziestowieczne relacje z podróży* / Dorota Kozicka. – Kraków: Universitas, 2003 – 267 s.

26. Krakowiak M. «Historia zerwana z łańcucha» czyli katastrofizm Jerzego Stempowskiego / M. Krakowiak // *Ruch literacki*. – Wrocław, 1994. – Z. 1–2. – S. 45–58.

27. Ostrowski W. *Esej* / W. Ostrowski // *Słownik rodzajów i gatunków literackich* / Pod. red. G. Gazdy i S. Tyneckiej-Makowskiej. – Kraków: Universitas, 2006. – S. 237–239.

28. Stempowski G. *La Terre bernoise* / Georges Stempowski. – Berne: Herbert Lang, 1970. – 92 p.

-
-
29. Stempowski J. *Adversus grammaticos* / Jerzy Stempowski // Stempowski J. *Chimera jako zwierze pociągowe. 1926–1941* [wybór i opracowanie J. Timoszewicz] / Jerzy Stempowski. – Warszawa: Czytelnik, 2001. – T. 1. – S. 221–229.
30. Stempowski J. *Chimera jako zwierzę pociągowe* / Jerzy Stempowski // Stempowski J. *Chimera jako zwierze pociągowe. 1926–1941* [wybór i opracowanie J. Timoszewicz] / Jerzy Stempowski. – Warszawa: Czytelnik, 2001. – T. 1. – S. 149–187.
31. Stempowski J. *Czytelnik o krytyce* / Jerzy Stempowski // Stempowski J. *Chimera jako zwierze pociągowe. 1926–1941* [wybór i opracowanie J. Timoszewicz] / Jerzy Stempowski. – Warszawa: Czytelnik, 2001. – T. 1. – S. 17–28.
32. Stempowski J. *Esej dla Kasandry* / Jerzy Stempowski // Stempowski J. *Eseje dla Kassandry* / Jerzy Stempowski. – Gdańsk: wyd. Słowo / obraz Terytoria, 2005. – S. 28–51.
33. Stempowski J. *Esej dla pięknej Heleny* / Jerzy Stempowski // Stempowski J. *Klimat życia i klimat literatury – 1948–1967* [wybór i opracowanie J. Timoszewicz] / Jerzy Stempowski. – Warszawa: Czytelnik, 2001. – T. 2. – S. 248–259.
34. Stempowski J. *Eseje* / Jerzy Stempowski. – Kraków: Znak, 1984. – 369 s.
35. Stempowski J. *My, czytelnicy* / Jerzy Stempowski // Stempowski J. *Chimera jako zwierze pociągowe. 1926–1941* [wybór i opracowanie J. Timoszewicz] / Jerzy Stempowski. – Warszawa: Czytelnik, 2001. – T. 1. – S. 5–8.
36. Stempowski J. *Oddalenie i powrót do języka polskiego* / Jerzy Stempowski // Stempowski J. *Klimat życia i klimat literatury – 1948–1967* [wybór i opracowanie J. Timoszewicz] / Jerzy Stempowski. – Warszawa: Czytelnik, 2001. – T. 2. – S. 263–269.
37. Stempowski J. *Służebności literatury współczesnej* / Jerzy Stempowski // Stempowski J. *Chimera jako zwierze pociągowe. 1926–1941* [wybór i opracowanie J. Timoszewicz] / Jerzy Stempowski. – Warszawa: Czytelnik, 2001. – T. 1. – S. 325–345.
38. Tomkowski J. *Dzieje dekady z esejem* : [Електронний ресурс] / Jan Tomkowski // *Spórne postaci polskiej literatury współczesnej* / pod red. A. Brodzkiej. – Warszawa, 1998. – Режим доступу до статті: www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IL/rec_niespieszny.html (02.02.2006). – Назва з екрану.
39. Weintraub W. *Przedmowa* / Wiktor Weintraub // Paweł Hostowiec (pseudonim Jerzego Stempowskiego). – Londyn: Oficyna poetów i malarzy, 1974. – S. 5–10.
40. *Літературна енциклопедія* / Упор. Ю. Ковалів. – Т. 1. – К.: Академія, 2007. – 698 с.